

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ЦЕНТР ТУРИСТСЬКО-КРАЄЗНАВЧОЇ ТВОРЧОСТІ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ
МЕЛІТОПОЛЬСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ ЗАПОРІЗЬКОЇ ОБЛАСТІ

ПОГОДЖЕНО:

Методичною радою
Центру туристсько-краєзнавчої
творчості учнівської молоді
Мелітопольської міської ради
Запорізької області
Протокол № 4 від 05.05.2016 р.
Голова ради

_____ Т.В.Волошенюк

ЗАТВЕРДЖЕНО:

Науково-методичною радою
Мелітопольського державного педагогічного
університету імені Богдана Хмельницького

Протокол № 10 від 06.07.2016 р.

Голова ради професор

_____ І.А.Мальцева

Навчальна програма з позашкільної освіти

туристсько-краєзнавчого напрямку

«Географічне краєзнавство»

Укладачі:

Костікова Наталія Володимирівна – керівник гуртків з географічного краєзнавства, методист Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області.

Зуєва Олена Олександрівна – керівник гуртків з географічного краєзнавства Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області.

Рецензенти:**Рецензенти:**

Кот Т.В. - директор Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області, відмінник освіти України

Куліш Г.В. - заступник директора з НВР Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області, відмінник освіти України

Алексеевко Н.П. - заввідділом Центру еколого-натуралістичної творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА

Сьогодні туристсько-краєзнавча діяльність є одним з основних напрямів роботи позашкільних навчальних закладів України; вона спрямовується на залучення вихованців, учнів і слухачів до активної діяльності з вивчення історії рідного краю та довкілля, світової цивілізації, географічних, етнографічних, історичних об'єктів і явищ соціального життя, оволодіння практичними вміннями та навичками з туризму та краєзнавства.

Велику перевагу в туристсько-краєзнавчій роботі перед іншими видами діяльності має географічне краєзнавство. Воно дає можливість активного емоційного пізнання учнями навколишньої дійсності через красу природи, орієнтує учнів на дбайливе ставлення до довкілля, формує інший погляд на соціальне оточення, це ефективний засіб пізнання дітьми один одного, в безпосередньому контакті з природою відбувається екологізація свідомості вихованців.

Географічне краєзнавство на сучасному етапі – це поєднання наукових законів про розвиток просторово-часових систем, що формуються у процесі взаємодії суспільства і методів регулювання та управління цими системами. При цьому під просторово-часовими системами розуміють природні ландшафти та різні типи територіально-виробничих комплексів, вивчення яких неможливе поза процесом взаємодії природи і суспільства.

Географічне краєзнавство є важливим етапом вивчення учнями взаємозв'язків між фізико-географічними об'єктами, природою та суспільством, пізнання рідного краю, вивчення та збереження багатств навколишнього середовища, формування туристсько-спортивних та краєзнавчих знань, умінь і навичок засобами позашкільної освіти.

В основі цієї програми лежить апробована програма «Географічне краєзнавство», 2013 р. Запорізького обласного центру туризму і краєзнавства учнівської молоді, автор Савельєв О.Г.

Програма розрахована на три роки та передбачає навчання дітей в гуртках початкового рівня (один рік навчання) та основного рівня (два роки навчання). На опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 годин на початковому рівні навчання, 324 години – на основному рівні навчання.

Навчальна програма реалізується у гуртку туристсько-краєзнавчого профілю та розрахована на дітей 9-16 років (4-11 класи загальноосвітніх навчальних закладів).

Мета програми – залучення молоді до науково-пошукової діяльності з географічного краєзнавства в межах своєї області, оволодіння додатковими знаннями з географії, геології, ґрунтознавства, історії, біології та методиками наукових досліджень, адаптування учнів до колективних, групових форм співпраці, співробітництва, набуття особистістю компетентностей у процесі занять географічним краєзнавством.

Основні завдання курсу:

- надати гуртківцям мінімальну теоретичну базу знань з географічного краєзнавства своєї області;
- забезпечити оволодіння учнями основними методиками географо-краєзнавчих

досліджень, вироблення уміння досліджувати та раціонально використовувати природні ресурси, знайомитися та вивчати природні багатства рідного краю, кліматичні та погодні умови, формувати особистісне сприйняття дослідженого матеріалу;

- навчити молодь методам пошуку інформації, вмінню досліджувати та описувати природні об'єкти (ріки, озера, болота, рослини, ґрунти), оформляти польовий зошит та щоденник; орієнтуватися на місцевості за допомогою карти та компасу; брати участь в учнівських туристсько-краєзнавчих конкурсах;

- розвивати культуру спілкування та свідомого ставлення до власної безпеки та безпеки оточуючих;

- виховувати повагу до людей, формувати позитивні якості емоційно-вольової сфери (самостійність, колективізм, ініціативність, відповідальність та ін.), вміння працювати в колективі;

- розвивати розуміння необхідності збереження та примноження природних багатств;

- постійно додержуватися науково-пошукового стилю діяльності.

Програма **початкового рівня** передбачає вивчення таких тем: «Фізична географія Запорізької області», «Економічна та соціальна географія Запорізької області», «Охорона природи рідного краю», «Правила підготовки творчих звітів», «Методики географічних досліджень». Крім цього в програмі є блок «Базова загально туристська підготовка». Невеликий блок «Загальнофізична підготовка» передбачає дозовані фізичні навантаження на гуртківців (біг, стрибки, крос, та інше на розсуд керівника гуртка, враховуючи можливості, рік та фізичний стан підлітків). Блок «Гігієна та медицина» є традиційним для туристсько-краєзнавчих гуртків, в ньому надаються основи здорового способу життя і правила надання першої долікарської медичної допомоги.

Але значна частина годин програми приділяється польовим формам досліджень, походам, експедиціям, екскурсіям, зльотам та змаганням молоді.

1-й рік навчання (основний рівень), передбачає більш поглиблене вивчення географії і краєзнавства області. Більше уваги приділяється вдосконаленню методик досліджень, експедиційним формам роботи. Учні залучаються до участі в різноманітних проектах по вивченню цікавих природних об'єктів рідного краю, впроваджуються новітні технології. На даному етапі бажано почати вибір гуртківцями напряму своєї майбутньої діяльності (геологія, геоморфологія, гідрологія, метеорологія та інше).

На **2-му році навчання (основний рівень)**, необхідно зосередити увагу на ще більшу диференціацію серед членів гуртка, їх спеціалізацію за окремими напрямками діяльності. Поглиблення спеціалізації проявляється в орієнтації на індивідуальні форми навчання. Визначаються пріоритети, здібності та уподобання кожного гуртківця. Орієнтовно вибираються теми майбутніх науково-дослідних робіт.

Програма передбачає різноманітні **форми** навчально-виховного процесу:

- теоретичні заняття (лекції, бесіди);

- практичні роботи з топографії, гідрології, метеорології, ґрунтознавства;

- навчально-тренувальні походи, екскурсії, експедиції, подорожі;

- зльоти, збори, конференції.

При плануванні екскурсій, практичних занять, подорожей та змагань беруться до уваги сезонні зміни погоди, кліматичні умови. Враховуються додаткові можливості для реалізації запланованих заходів під час канікул.

На заняттях гуртка використовують різноманітні методи навчання в залежності від віку гуртківців: пояснювально-ілюстративні (розповідь, пояснення, бесіда, ілюстрація, дискусія та ін.), репродуктивні, тренінгові (розвиток знань, набуття вмінь та навичок), проблемно-пошукові. При проведенні практичних занять перевага надається географічним дослідженням та пошуковій роботі, спортивним та рухливим іграм з елементами туризму. Застосовуються різноманітні засоби навчання: наочні посібники, колекції, картографічний, роздатковий матеріал.

Поряд з груповими, колективними формами роботи може проводитися індивідуальна робота з гуртківцями, зокрема при підготовці змагань, конкурсів, виставок та інших масових заходів.

Загальними принципами організації навчально-виховного процесу є:

- науковість;
- краєзнавчий принцип (наукові дослідження для окремо конкретної території);
- індивідуальний підхід;
- безперервність в навчанні, науково-краєзнавчій діяльності;
- зв'язок теоретичної та практичної діяльності;
- послідовність і поступовість викладення матеріалу;
- формування у вихованців почуття товариської підтримки;
- упровадження ідей екологічної грамотності;
- принцип зворотного зв'язку (певні досягнення гуртківців);
- патріотизм.

Керівник гуртка в установленому порядку може вносити зміни до розподілу навчального часу на вивчення окремих тем програми, враховуючи рівень підготовки, вік, інтереси вихованців гуртку.

ПОЧАТКОВИЙ РІВЕНЬ

216 год/рік; 6 год/тиждень

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з\п	Теми занять	Кількість годин:			
		Всього	Теоретичних	Практичних	
				в приміщенні	на місцевості
1	Вступ. Поняття про географічне краєзнавство	4	4	-	-
2	Географія рідного краю (базовий блок)	115	27	26	62
2.1	<i>Фізико-географічна характеристика Запорізької області</i>	86	24	24	38
2.2	<i>Економічна і соціальна географія Запорізької області</i>	29	3	2	24
3	Охорона природи рідного краю	2	2	-	-
4	Правила підготовки творчих звітів	4	2	2	-
5	Методики географічних досліджень	12	12	-	-
6	Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах	4	-	-	4
7	Базова загально-туристська підготовка	46	14	-	32
8	Загально-фізична підготовка	14	-	-	14
9	Організація походів та експедицій	4	4	-	-
10	Гігієна та медицина	7	4	3	-
11	Підсумкове заняття	2	2	-	-
	Всього:	216	71	31	114

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (4 год.)

1.1. Мета та план роботи гуртка. Поняття про географічне краєзнавство. Вступний та первинний інструктаж. Безпека походів (2 год.).

1.2. Історія розвитку туризму. Види туризму (2 год.).

2. Географія рідного краю (115год.)

2.1. Фізико-географічна характеристика Запорізької області (86 год.)

2.1.1. Географічні науки та краєзнавство (2 год.)

Історія дослідження рідного краю. Фізико-географічне положення та особливості природи області.

2.1.2. Геологія рідного краю (14 год.)

Наука геологія. Основні етапи розвитку Землі. Форма та розміри Землі. Геологічні процеси. Гірські породи та мінерали. Геологічні структури на території області.

Практичні заняття:

1. Експерсія до краєзнавчого музею.
2. ПВД до цікавого геологічного об'єкту.

2.1.3. Особливості рельєфу Запорізької області (4 год.)

Поняття про рельєф. Основні форми рельєфу. Рельєф України та Запорізької області.

Практичне заняття: Робота з фізичною картою світу, України та Запорізької обл.

2.1.4. Топографія та топоніміка рідного краю (16 год.)

План і карта. Класифікація географічних карт. Масштаб. Види масштабу. Умовні знаки географічних та топографічних карт. Класифікація умовних знаків. Зображення рельєфу на картах. Орієнтування. Види орієнтування. Компас. Азимут. Поняття про топоніміку.

Практичні заняття:

1. Відпрацювання практичних навичок роботи з топографічною картою: визначення відстаней за допомогою масштабу, знання умовних знаків.
2. Орієнтування по компасу, карті, на місцевості.

2.1.5. Ґрунти. Ґрунтовий покрив Запорізької області (6 год.)

Ґрунти. Складові частини ґрунту. Класифікація ґрунтів. Основні типи ґрунтів Запорізького краю.

Практичні заняття: Визначення основних властивостей ґрунту: вологості, кольору, механічного складу.

2.1.6. Погодні та кліматичні умови на території Запорізької області (14 год.)

Поняття про погоду та клімат. Наука метеорологія. Елементи погоди. Клімат Запорізької області.

Практичні заняття:

1. Знайомство з будовою та принципом роботи метеоприладів. Основні правила роботи з метеоприладами.
2. Побудова графіків та діаграм. Щоденник погоди.
3. Експерсія на метеостанцію.

2.1.7. Поверхневі і підземні води Запорізької області (16 год.)

Об'єкти гідрологічних досліджень. Гідрографія рідного краю. Охорона водних ресурсів.

Практичні заняття:

1. Знайомство з обладнанням для гідрологічних досліджень.
2. Математичні розрахунки та графічні побудови при виконанні гідрологічних спостережень.
3. ПВД до цікавого гідрологічного об'єкту.

2.1.8. Рослинний світ рідного краю (4 год.)

Класифікація рослин їх загальна характеристика. Типові рослинні угруповання України та області. Лікарські рослини.

Практичне заняття: Гербаризація рослин. Робота з ботанічними визначниками. Отруйні рослини рідного краю.

2.1.9. Тваринний світ рідного краю (4 год.)

Фауна світу, різноманітність тварин. Типові представники фауни рідного краю. Рідкісні тварини області.

Практичне заняття: Джерела інформації про тварин. Визначення тварин за допомогою посібників. Небезпечні та рідкісні тварини.

2.1.10. Ландшафти рідного краю (4 год.)

Поняття про ландшафти. Компоненти ландшафтів. Види ландшафтів. Ландшафти рідного краю.

Практичне заняття: Екскурсія на типову ділянку ландшафту.

2.1.11. Фенологічні спостереження (2 год.)

Ритмічність природних явищ. Сезонні зміни на протязі року. Сутність фенологічних спостережень. Правила ведення фенологічного журналу.

2.2. Економічна і соціальна географія Запорізької області (29 год.)

2.2.1. Населення рідного краю (10 год.)

Кількість та щільність населення Запорізької області. Історія заселення рідного краю. Етнічний склад населення. Типи населених пунктів. Села і міста Запорізької області. Видатні люди Запорізького краю.

Практичне заняття: Знайомство з населенням населених пунктів району.

2.2.2. Особливості господарства рідного краю (19 год.)

Природно-ресурсний потенціал області. Структура господарства. Головні галузі, розвинені в області. Найвідоміші підприємства регіону.

Практичне заняття:

1. Екскурсія на промислове, сільськогосподарське або транспортне підприємство області.
2. Обробка накопиченої під час екскурсії інформації.
3. ПВД до промислового господарства.

3. Охорона природи рідного краю (2 год.)

Взаємодія природи і людини. Види та форми заповідних територій. Природно-заповідний фонд Запорізької області.

4. Правила підготовки творчих звітів (4 год.)

Камеральна обробка матеріалів польових досліджень. Вимоги до написання та оформлення творчих звітів. Структура звітів.

Практичне заняття: Робота з природничо–краєзнавчою літературою, картографічним матеріалом.

5. Методики географічних досліджень (12 год.)

5.1. Методи геологічних та геоморфологічних досліджень (2год.)

Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.2. Методи топографічних та ландшафтних досліджень (2год.)

Загальний огляд методик(література, картографічний матеріал, обладнання).

5.3. Методи метеорологічних досліджень(2год.)

Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.4. Методи гідрологічних досліджень (2год.)

Загальний огляд методик(література, картографічний матеріал, обладнання).

5.5. Методи ґрунтознавчих досліджень (2год.)

Загальний огляд методик(література, картографічний матеріал, обладнання).

5.6. Методи біологічних досліджень (2год.)

Загальний огляд методик(література, картографічний матеріал, обладнання).

6. Участь у масових туристсько – краєзнавчих заходах (4 год.)

7. Базова загально-туристська підготовка (48 год.)

7.1. Організація походу. (2год.) Складання маршруту. Оформлення документації. Комплектування групи. Розподіл обов'язків. Кошторис походу.

7. 2. Туристське спорядження.(2 год.) Спорядження до походів: індивідуальне та групове. Рюкзаки. Різновиди рюкзаків. Правила укладання рюкзака.

7.3. Туристські намети.(2 год.) Види наметів. Особливості конструкцій окремих типів та видів. Особливості експлуатації наметів. Основні правила установки туристських наметів.

7.4. Бівак (2год.) Організація польового табору. Основні вимоги до місця розташування табору. Планування біваку.

7.5. Вогнище в польових умовах.(2 год.) Види багаття. Особливості кожного виду. Дрова до вогнища. Обладнання для вогнища. Техніка безпеки при розпалюванні та підтриманні вогню.

7.6. Харчування в поході.(2 год.) Особливості харчування в похідних умовах. Калорійність продуктів. Складання меню.

7.7. Туристські вузли.(2 год.) Вузли в історії людства. Елементи вузла. Найбільш розповсюджені в туристській практиці вузли. Техніка в'язання основних туристських вузлів.

7.8. Тактика пересування в походах.(2 год.) Режим руху туристської групи. Привали. Особливості пересування в різноманітних умовах місцевості. Різноманітні перешкоди. Техніка подолання перешкод.

7.9. Навчально-тренувальні походи та ПВД (32 год.)

8. Загально-фізична підготовка (14 год.)

Рекомендовані види спорту та вправи з них, які можна використати на заняттях

гуртка, при наявності умов їх проведення. Фізичні вправи орієнтувати на розвиток у гуртківців сили, волі, спритності, гнучкості, витривалості:

- легка атлетика;
- естафета;
- спортивні та рухливі ігри.
- біг, крос;
- футбол або інші ігри з м'ячем;

9. Організація походів та експедицій (4 год.)

Правила проведення туристсько-краєзнавчих походів, експедицій та екскурсій з учнівською та студентською молоддю. Мета походу, схема походу, комплектування групи. Розподіл обов'язків. Розробка маршруту туристської подорожі.

10. Гігієна та медицина (7 год.)

10.1. Гігієна людини.(2 год.) Основи гігієни людини. Особиста гігієна. Режим дня.

10.2. Медицина.(5 год.) Основні травми та захворювання в похідних умовах: профілактика та лікування. Використання дикоростучих рослин в лікуванні.

Практичні заняття: 1. Надання першої медичної долікарської допомоги в поході.
2. Комплектація аптечки для походу.

11. Підсумкове заняття (2 год.)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ

Вихованці повинні знати:

- особливості рельєфу, геології, клімату, флори та фауни і інших складових природи рідного краю;
- умовні знаки географічних та топографічних карт, правила користування масштабом і компасом;
- історію рідної області, особливості населення і господарства;
- туристський потенціал рідного краю, головні цікаві туристичні об'єкти;
- основи туристської техніки, тактику туристських подорожей;
- основи гігієни та здорового образу життя;
- правила раціонального природокористування.

Вихованці повинні вміти:

- виконувати дослідження за вивченими методиками;
- самостійно працювати з науково-популярною літературою по рідному краю;
- орієнтуватися за місцевими ознаками, картою та компасом;
- вміти користуватися туристським спорядженням;
- організовувати бівак, розпалювати багаття та готувати їжу в похідних умовах;
- надавати першу долікарську допомогу;
- розробляти маршрути туристського походу;
- самостійно приймати рішення в екстремальних умовах;
- застосовувати правила природоохоронної поведінки в походах.

ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

(Перший рік навчання)

324 год/рік, 9 год/тиждень

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з\п	Теми занять	Кількість годин:			
		Всього	Теоретичних	Практичних	
				в приміщенні	на місцевості
1	Вступ	2	2	-	-
2	Географія рідного краю (базовий блок)	144	32	40	72
2.1	<i>Фізико-географічна характеристика Запорізької області</i>	98	22	28	48
2.2	<i>Економічна і соціальна географія Запорізької області</i>	46	10	12	24
3	Охорона природи рідного краю	8	2	2	4
4	Правила підготовки творчих звітів	8	4	4	-
5	Методики географічних досліджень	36	-	18	18
6	Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах	28	-	-	28
7	Базова загально-туристська підготовка	58	16	14	28
8	Загально-фізична підготовка	26	-	12	14
9	Гігієна та медицина	12	6	2	4
10	Підсумкове заняття	2	2	-	-
	Всього:	324	64	92	168

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

1.1. Мета та план роботи гуртка. Вступний та первинний інструктаж. Історія розвитку туризму. Види туризму.

2. Географія рідного краю (144 год.)

2.1. Фізико-географічна характеристика Запорізької області (98 год.)

2.1.1. Науки географія та краєзнавство (2 год.)

Особливості природи області. Фізико-географічне розташування краю.

2.1.2. Геологія рідного краю (17 год.)

Наука геологія. Геологічна будова нашої місцевості. Класифікація гірських порід та мінералів. Застосування гірських порід та мінералів. Найбільш відомі родовища корисних копалин в області.

Практичні заняття:

1. Нанесення на карту найбільш відомих родовищ корисних копалин області.
2. Екскурсії до краєзнавчого музею.
3. ПВД до району промислових розробок.

2.1.3. Особливості рельєфу Запорізької області (5 год.)

Класифікація основних форм рельєфу за походженням. Характерні види рельєфу, притаманні Запорізькій області.

Практичне заняття: Робота з фізичною картою, України та Запорізької області, окремих районів області по визначенню окремих форм рельєфу.

2.1.4. Топографія та топоніміка рідного краю (18 год.)

Топографічні карти. Географічні координати. Умовні знаки топографічних карт. Карти для спортивного орієнтування. Умовні знаки спортивних карт. Класифікація топонімів. Гідротопоніми Запорізької області.

Практичні заняття:

1. Відпрацювання практичних навичок роботи з топографічною картою.
2. Нівелір: будова та використання. Техніка нівелювання рельєфу.
3. Орієнтування по компасу та топографічній карті.

2.1.5. Особливості ґрунтового покриву Запорізької області (9 год.)

Умови ґрунтоутворення. Органічна складова ґрунтів. Мінеральна основа ґрунту. Механічний склад ґрунтів. Основні типи та підтипи ґрунтів рідного краю.

Практичні заняття:

1. Опис ґрунтового розрізу. Визначення основних морфологічних властивостей ґрунтів.
2. Практична робота з картою ґрунтів Запорізької області.

2.1.6. Кліматичні умови на території Запорізької області (14 год.)

Головні метеорологічні показники. Вимірювання температури. Атмосферний тиск. Особливості температурного режиму на території Запорізької області. Поняття про атмосферну циркуляцію.

Практичні заняття:

1. Знайомство з будовою, принципом роботи та правилами користування метеоприладів.
2. Побудова графіків зміни температури (за добу, місяць, рік).
3. Екскурсія на метеостанцію або метеомайданчик.

2.1.7. Гідрологія, гідрографія рідного краю (13 год.)

Води рідного краю. Дослідження річок, озер, штучних водоймищ. Об'єкти гідрологічних досліджень. Використання води в побуті і господарстві.

Практичні заняття:

1. Використання обладнання для гідрологічних досліджень. Особливості досліджень річок.
2. Математичні розрахунки та графічні побудови при виконанні гідрологічних спостережень.
3. Екскурсія до цікавого гідрологічного об'єкту (річка).

2.1.8. Рослинний світ рідного краю (5 год.)

Загальна характеристика рослинного світу Запорізької області. Найбільш типові рослинні угруповання рідного краю. Штучні ліси в області та їх географія. Використання та охорона рослин. Рослини з Червоної книги України та Запорізької області.

Практичні заняття: Гербаризація рослин. Робота з геоботанічними картами.

2.1.9. Тваринний світ рідного краю (5 год.)

Особливості тваринного світу Запорізької області, типові угруповання тварин, розповсюджені на території області. Ссавці та птахи, які розповсюджені в області. Типові ендемічні та реліктові тварини краю. Охорона тварин.

Практичні заняття: Визначення тварин за допомогою посібників.

2.1.10. Ландшафти рідного краю (6 год.)

Компоненти ландшафтів. Взаємозв'язки компонентів в ландшафтах. Види ландшафтів. Найбільш типові ландшафти рідного краю.

Практичні заняття: Екскурсія на типову ділянку ландшафту.

2.1.11. Фенологічні спостереження (4 год.)

Сезонні зміни на протязі року. Особливості фенологічних явищ в рідному краї. Фази фенологічних змін у рослин.

Практичні заняття: Визначення часу за фазами розвитку рослин („квітковий годинник”) та за моментом пробудження птахів.

2.2. Економічна і соціальна географія Запорізької області (46 год.)

2.2.1. Населення рідного краю (4 год.)

Історія заселення та освоєння рідного краю. Щільність населення Запорізької області. Етнічний склад населення та географія розташування етнічних груп населення. Найбільші міста Запорізької області: історія, архітектура, промислові підприємства.

2.2.2. Особливості господарства рідного краю (42 год.)

Природно-ресурсний потенціал Запорізької області. Основні родовища паливних, рудних та нерудних корисних копалин. Поняття про „галузь”. Структура господарського комплексу. Промисловість та головні галузі в її складі. Найбільш розповсюджені галузі промисловості рідного краю. Найвідоміші промислові підприємства області. Металургійний та машинобудівний комплекс: склад, особливості, центри.

Практичні заняття:

1. Класифікація корисних копалин. Основні властивості корисних копалин. Визначення корисних копалин за довідковою літературою.
2. ПВД до промислових розробок корисних копалин.
3. ПВД до промислового підприємства.

3. Охорона природи рідного краю (8 год.)

Негативний вплив господарської діяльності людини на природу. Класифікація заповідних територій. Найбільш відомі заповідні об'єкти області.

Практичні заняття:

1. Знайомство з літературою по заповідній справі.
2. Екскурсія до заповідного об'єкту.

4. Правила підготовки творчих звітів (8 год.)

Камеральна обробка матеріалів польових досліджень. Вимоги до написання та оформлення творчих звітів. Структура творчих звітів. Графічний та ілюстративний матеріал творчих звітів. Використання додаткової літератури при виконанні робіт.

Практичні заняття: Оформлення матеріалів зібраних під час екскурсій, ПВД. Робота з природничо-краєзнавчою літературою, картографічним матеріалом, ЗМІ, ресурсами Інтернету.

5. Методики географічних досліджень (36 год.)

5.1. Методи геологічних та геоморфологічних досліджень, (3 год.) Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.2. Методи топографічних та ландшафтних досліджень, (3 год.) Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.3. Методи метеорологічних досліджень, (3 год.): Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.4. Методи гідрологічних досліджень, (3 год.): Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.5. Методи ґрунтознавчих досліджень, (3 год.): Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання).

5.6. Методи біологічних досліджень, (13 год.): Загальний огляд методик (література, картографічний матеріал, обладнання). Трасологія (вивчення слідів тварин).

Підсумковий ПВД з метою відпрацювання набутих навичок географічних досліджень (8 год.).

6. Участь у масових туристсько – краєзнавчих заходах (28 год.)

7. Базова загально-туристська підготовка (58 год.)

7.1. Організація походу (2 год.) Складання маршруту. Оформлення документації. Комплектування групи. Розподіл обов'язків. Кошторис походу.

7.2.Туристське спорядження (5 год.) Спорядження до походів: індивідуальне та групове. Різновиди рюкзаків.

Практичне заняття: Ремонт туристичного спорядження в похідних умовах.

Ремонтний набір: його складові, найбільш необхідні інструменти в поході.

7.3.Туристські намети (2 год.) Види наметів. Особливості конструкцій окремих типів та видів. Особливості експлуатації наметів.

7.4. Організація туристського побуту (5 год.) Організація польового табору. Планування біваку. Вибір місця для ночівлі. Облаштування польового табору.

Практичне заняття: Виготовлення саморобного обладнання до біваку.

7.5. Багаття в поході (2 год.) Вимоги до міста розташування багаття. Підбір дров для вогнища. Типи вогнищ. Обладнання для приготування їжі на вогнищі.

Практичне заняття: Викладання вогнищ різного типу.

7.6. Харчування в поході (4 год.) Особливості харчування в похідних умовах. Основні принципи харчування. Режим харчування в поході. Правила зберігання продуктів. Використання диких їстівних рослин в харчуванні.

7.7. Туристські вузли (5 год.) Відпрацювання навичок в'язання основних туристських вузлів. Спеціальні та допоміжні вузли.

Практичне заняття: В'язання основних туристських вузлів с закритими очима.

7.8.Тактика пересування в походах (9 год.) Організація руху туристської групи.

Пересування по осипах. Пересування по снігу і льоду. Види страховок: самостраховка, взаємна страховка, поперемина страховка. Долання боліт.

Практичне заняття: Прийоми страхування при подоланні перешкод. Вузли грудної обв'язки.

7.9. Навчально-тренувальні походи та ПВД.(24 год.)

8.Загальнофізична підготовка (26 годин.)

Практичні заняття: Рекомендовані види спорту та вправи з них, які можна використати на заняттях гуртка, при наявності умов їх проведення

Фізичні вправи орієнтувати на розвиток у гуртківців сили, волі, спритності, гнучкості, витривалості:

- гімнастика;	- біг, крос;
- вправи з предметами;	- футбол;
- дартс;	- спортивні та рухливі ігри
	- турник, канат.

9.Гігієна та медицина (12 год.)

9.1.Основи гігієни людини (2 год.)

Правила особистої гігієни, предмети особистої гігієни. Специфіка дотримання норм гігієни в польових умовах. Гігієна одягу та взуття. Режим дня.

9.2.Надання першої долікарської допомоги (10 год.)

Найбільш типові захворювання та травми в походах. Комплектація похідної аптечки. Кровотечі: види, запобігання.

Потертості та мозолі. Опіки. Сонячний та тепловий удари. Отруєння. Розтяги зв'язок та вивихи. Укуси кліщів, комах, змій та інших тварин.

Практичні заняття: Транспортування потерпілого. Накладання пов'язок, шин.

10. Підсумкове заняття (2 год.)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ

Учні повинні знати:

- особливості рельєфу, геології, ґрунтів, клімату, флори та фауни і інших складових природи рідного краю;
- основи картографії, правила практичної роботи з географічними картами, види орієнтування на місцевості;
- особливості населення та господарства області, найвідомі підприємства рідного краю;
- основні методики краєзнавчих досліджень;
- туристський потенціал рідного краю, головні цікаві туристичні об'єкти;
- основи туристської техніки, тактику туристських подорожей;
- основи гігієни та здорового образу життя людини;
- правила раціонального природокористування.

Учні повинні вміти:

- виконувати дослідження за вивченими методиками;
- самостійно працювати з різноманітною інформацією по рідному краю;
- орієнтуватися по топографічній карті, компасу та за природними об'єктами і явищами;
- вміти користуватися туристським спорядженням;
- організувати бівак, розпалювати багаття та готувати їжу в похідних умовах;
- надавати першу долікарську допомогу;
- розробляти маршрути туристських походів та експедицій;
- застосовувати правила екологічної грамоти на природі;
- самостійно приймати рішення в екстремальних умовах.

ОСНОВНИЙ РІВЕНЬ

(Другий рік навчання)

324 год/рік; 9 год/тиждень

НАВЧАЛЬНО–ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН

№ з\п	Теми занять	Кількість годин:			
		Всього	Тео- ре- тич- них	практичних	
				в при- мі- щенні	на міс- цево- сті
1	Вступ	2	2	-	-
2	Географія рідного краю. (базовий блок)	145	30	27	88
2.1	<i>Фізико-географічна характеристика Запорізької області</i>	98	22	20	56
2.2	<i>Економічна і соціальна географія Запорізької області</i>	47	8	7	32
3	Охорона природи рідного краю	9	2	3	4
4	Правила підготовки творчих звітів	12	4	8	-
5	Методики географічних досліджень	36	-	18	18
6	Участь у масових туристсько-краєзнавчих заходах	28	-	-	28
7	Базова загально-туристська підготовка	52	8	-	44
8	Загально-фізична підготовка	24	-	8	16
9	Гігієна та медицина	14	4	6	4
10	Підсумкове заняття	2	2	-	-
	Всього:	324	52	70	202

ЗМІСТ ПРОГРАМИ

1. Вступ (2 год.)

Перспективи роботи гуртка на наступний навчальний рік. Вступний та первинний інструктаж. Безпека походів. Історія розвитку туризму на Україні та в Запорізькій області. Класифікація видів туризму, та їх особливості.

2. Географія рідного краю (144 год.)

2.1. Фізико-географічна характеристика Запорізької області (98 год.)

2.1.1. Краєзнавство в Запорізькій області (2 год.)

Видатні дослідники рідного краю. Розвиток краєзнавства за останній час.

2.1.2. Геологія рідного краю (17 год.)

Мінералогія та петрографія. Генетичне походження геологічних відкладень. Шкала Мооса. Паливні та рудні корисні копалини Запорізької області.

Практичні заняття:

1. Одноденний похід до цікавого геологічного об'єкту.
2. Визначення мінералів та гірських порід.

2.1.3. Особливості рельєфу Запорізької області (2 год.)

Наука геоморфологія. Основні геоморфологічні структури. Абсолютна та відносна висота місцевості. Ерозія та денудація. Зсуви і район їх розповсюдження.

2.1.4. Топографія та топоніміка рідного краю (21 год.)

Магнітний та істинний азимут. Орієнтування за місцевими природними зображеннями рельєфу штриховкою, відмивкою та горизонталями. Різноманітні види орієнтування. Мікротопоніми. Гідротопоніми.

Практичні заняття:

1. Визначення азимута. Рух за азимутом.
2. Робота з картографічним матеріалом: визначення форм рельєфу, крутості схилів, відстаней.
3. Техніка нівелювання рельєфу.
4. ПВД з метою відпрацювання практичних навичок з різних видів орієнтування на місцевості.

2.1.5. Особливості ґрунтового покриву Запорізької області (9 год.)

Основи класифікації ґрунтів. Індикація ґрунтових горизонтів і типів ґрунтів. Структура ґрунтів.

Практичне заняття:

1. Визначення типів і підтипів ґрунтів за описом та зовнішнім виглядом ґрунтового розрізу.
2. Визначення механічного складу та структури ґрунтів.

2.1.6. Погодні та кліматичні умови на території Запорізької області (14 год.)

Вологість повітря: абсолютна та відносна. Вимірювання вологості. Вітер, його характеристики: напрям, сила, швидкість. Бризи, суховії в Запорізькій області. Хмарність.

Практичні заняття:

1. Вимірювання вологості та характеристик вітру.
2. ПВД з метою прогнозування: за допомогою метеоприладів та народних прикмет.

2.1.7. Поверхневі і підземні води Запорізької області (13 год.)

Штучні водойма. Дослідження ставків та водосховищ. Болота в природі. Класифікація боліт. Донні відклади. Джерела, криниці та колодязі.

Практичні заняття:

1. Визначення витрат води струмка або річки.
2. Камеральна обробка результатів гідрологічних спостережень.
3. Дослідження властивостей води.

2.1.8. Рослинний світ рідного краю (5 год.)

Науки біогеографія та геоботаніка. Типові рослинні угруповання (фітоценози) області. Морфологічні особливості рослин та умови їх існування. Трав'янисті рослини рідного краю, гриби та лишайники. Релікти та ендеміки.

Практичні заняття: Робота з геоботанічними картами та визначниками рослин.

2.1.9. Тваринний світ рідного краю (5 год.)

Наука зоогеографія. Кількісний та видовий склад фауни Запорізької області. Плазуни, земноводні, риби та комахи Запорізької області. Рідкісні тварини області.

Практичні заняття: Ознайомлення з небезпечними тваринами краю.

2.1.10. Ландшафти рідного краю (6 год.)

Компоненти ландшафтів. Типові ландшафти Запорізької області. Сучасний стан та охорона ландшафтів.

Практичні заняття: Складання ландшафтного профілю.

2.1.11. Фенологічні спостереження (4 год.)

Зоо- та фітофенологічні дослідження. Принцип неперервності спостережень. Пори року. Особливості сезонів на території області.

Практичне заняття: Візуальні спостереження за фазами розвитку рослин та поведінкою тварин в різні пори року.

2.2. Економічна і соціальна географія Запорізької області (46 год.)

2.2.1. Населення рідного краю (22 год.)

Статевий та віковий склад населення області. Конфесії (релігійний склад населення). Зайнятість населення. Проблеми безробіття в Запорізькій області.

Практичні заняття:

- 1.ПВД . Знайомства з населеними пунктами області.
- 2.Обробка накопиченої під час ПВД інформації.

2.2.2. Особливості господарства рідного краю (25 год.)

Хімічна, легка, харчова промисловості Запорізької області.. Агропромисловий комплекс. Транспорт. Соціальна сфера.

Практичні заняття:

- 1.ПВД до промислового або сільськогосподарського підприємства області.
- 2.Аналіз матеріалів, зібраних під час подорожей по області.

3. Охорона природи рідного краю (9 год.)

Види та форми заповідних територій. Природно - заповідний фонд Запорізької області.

Практичне заняття:

1. Знайомство з літературою по заповідній справі.
2. Екскурсія до цікавого природно-заповідного об'єкту.

4. Правила підготовки творчих звітів (12 год.)

Камеральна обробка матеріалів польових досліджень. Вимоги до написання та оформлення творчих звітів. Картографічний, графічний та ілюстративний матеріал творчих звітів.

Практичні заняття:

1. Оформлення результатів польових досліджень.
2. Екскурсія до місцевої бібліотеки.

5. Методики географічних досліджень (36 год.)

5.1. Методи геологічних та геоморфологічних досліджень. Класифікація методів. Нівелір та екліметр.

5.2. Методи топографічних та ландшафтних досліджень. Основи картографії: топографічні карти, їх класифікація, масштаб, умовні знаки.

5.3. Методи метеорологічних досліджень. Синоптичний прогноз погоди. Обладнання для проведення досліджень атмосфери.

5.4. Методи гідрологічних досліджень. Вивчення озер, ставків, водосховищ, джерел та криниць (за типовим планом)

5.5. Методи ґрунтознавчих досліджень. Визначення механічного складу та структури ґрунту. Знайомство з обладнанням для ґрунтознавчих досліджень.

5.6. Методи біологічних досліджень. Фауністичні спостереження. Ботанічні дослідження, гербаризація рослин.

Практичні заняття:

1. Збирання та оформлення найпростіших колекцій.
2. ПВД з метою відпрацювання набутих навичок географічних досліджень.

6. Участь у масових туристсько – краєзнавчих заходах (28 год.)

7. Базова загально-туристська підготовка (52 год.)

7.1. Організація походу. (1 год.) Оформлення документації до походу. Кошторис походу. Транспортне забезпечення.

7.2. Туристське спорядження. (1 год.) Додаткове туристське спорядження: сокири, ліхтарик, кухонні прилади та інше. Саморобні пристрої.

7.3. Туристські намети. (3 год.) Види наметів. Особливості конструкцій окремих типів та видів. Особливості експлуатації наметів.

Практичне заняття: Встановлення наметів на швидкість.

7.4. Бівак (3 год.) Організація польового табору. Основні вимоги до місця розташування табору. Планування біваку. Вимоги безпеки місця розташування.

Практичне заняття : Розгортання біваку на швидкість.

7.5. Вогнище в польових умовах. (1 год.) Розпалювання багаття в складних умовах

(дощ, сильний вітер, сирі дрова тощо).

7.6. Харчування в поході. (1 год.) Харчування в екстремальних умовах. Використання дикоростучих рослин та тварин в харчуванні.

7.7. Туристські вузли. (5 год.) Найбільш розповсюджені в туристській практиці вузли. Техніка в'язання вузлів. Вузли, які рідко зустрічаються в практиці.

Практичне заняття: В'язання основних туристських вузлів.

7.8. Тактика пересування в походах. (5 год.) Режим руху туристської групи. Привали. Різноманітні перешкоди.

Практичне заняття: Техніка навісної переправи.

7.9. Походи, експедиції та ПВД (32 год.)

8. Загально-фізична підготовка (24 годин.)

Рекомендовані види спорту та вправи з них, які можна використати на заняттях гуртка, при наявності умов їх проведення. Фізичні вправи орієнтувати на розвиток у гуртківців сили, волі, спритності, гнучкості, витривалості:

- гімнастичні вправи;
- біг, крос;
- естафета;
- стрибки;
- спортивні та рухливі ігри;
- футбол або інші ігри з м'ячем;

9. Гігієна та медицина (14 год.)

9.1. Гігієна людини. (2 год.) Основи гігієни людини. Особиста гігієна. Режим дня.

9.2. Медицина. (12 год.) Синці та переломи. Укуси отруйних плазунів та комах. Отруєння грибами.

Практичні заняття:

1. Запровадження штучного дихання та непрямий масаж серця.
2. Правила накладання шин при переломах.
3. Транспортування потерпілого.

10. Підсумкове заняття (2 год.)

ПРОГНОЗОВАНИЙ РЕЗУЛЬТАТ НАВЧАННЯ

Вихованці повинні знати:

- особливості рельєфу, геології, клімату, флори та фауни і інших складових природи рідного краю;
- умовні знаки географічних та топографічних карт, правила користування масштабом і компасом;
- історію рідної області, особливості населення і господарства;
- туристський потенціал рідного краю, головні цікаві туристичні об'єкти;
- основи туристської техніки, тактику туристських подорожей;
- основи гігієни та здорового образу життя.

Вихованці повинні вміти:

- виконувати дослідження за вивченими методиками;
- самостійно працювати з науково-популярною літературою по рідному краю;
- орієнтуватися за місцевими ознаками, картою та компасом;
- вміти користуватися туристським спорядженням;
- організувати бівак, розпалювати багаття та готувати їжу в похідних умовах;
- надавати першу долікарську допомогу;
- розробляти маршрути туристського походу;
- самостійно приймати рішення в екстремальних умовах;
- застосовувати правила природоохоронної поведінки в походах.

ЛІТЕРАТУРА

1. Атлас Запорізької області / Під. ред. М.М.Стрижака. – Київ: «Видавництво «Мапа», 2004. – 20 с.
2. Добровольський В.В. Практикум по географії почв с основами почвоєднання. – Москва: Просвещение, 1982. – 126с.
3. Жадан.В.І.,Пічугін.Б.В.,Федченко.Ю.І. Як вивчати свій край. – Київ: Радянська школа, 1981. – 61 с.
4. Колесник.П.И. Метеорологія. Практикум. – Киев: Вища школа, 1986. – 173 с.
5. Корнєєв О.В. Методика шкільного географічного краєзнавства. – Х.: Вид. гр. «Основа», 2007. – 144 с.
6. Костриця М. Ю. Витоки географічного краєзнавства в Україні // Географія та основи економіки в школі. – 2000. - №1. – с.31-33; №2. – с.34-36.
7. Крачило М.П., Серебрій В.С. Географія: Практичні заняття на місцевості. – К.: Шкільний світ: Вид.Л. Галіцина, 2006. – 128 с.
8. Крачило М. П. Краєзнавство і туризм: Навч. посібник. – К.: Вища школа, 1994. – 191 с.
9. Програма для туристсько-краєзнавчих гуртків позашкільних закладів освіти / Міністерство освіти України; Інститут змісту і методів навчання. – К., 1996.
10. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. Географія рідного краю. Запорізька область: Навч. посібник для 5-го класу. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 72 с.
11. Пугач Р.П., Кравченко Ж.Б. Географія рідного краю. Запорізька область: Учебное пособие для 8-9 классов. – Запоріжжя: Просвіта, 2001. – 72 с.
12. Русаков.М.Г. Методика краєзнавчого дослідження. – Київ: Радянська школа, 1958. – 166 с.
13. Туристско-краєведческие кружки в школе: Метод. указания для руководителей / Под ред. В.В.Титова. – М.: Просвещение, 1988. – 160 с.
14. Шилова Л.Г., Тимашова В.П. Географія рідного краю. Запорізька область: Навч. посібник для 5-х класів. – Запоріжжя: Просвіта, 2004. – 120 с.
15. Яришева Н.Ф. Основи природознавства: Природа України: Навч. посібник. – Вища школа, 1995. – 335 с.

РЕЦЕНЗІЯ
на навчальну програму з позашкільної освіти
туристсько-краєзнавчого напрямку «Географічне краєзнавство»
початкового та основного (1-го, 2-го років навчання) рівнів

Укладачі:

Костікова Наталія Володимирівна – керівник гуртків з географічного краєзнавства, методист Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області.

Зуєва Олена Олександрівна – керівник гуртків з географічного краєзнавства Центру туристсько-краєзнавчої творчості учнівської молоді Мелітопольської міської ради Запорізької області.

Географічне краєзнавство є важливим етапом вивчення учнями взаємозв'язків між фізико-географічними об'єктами, природою та суспільством, пізнання рідного краю, вивчення та збереження багатств навколишнього середовища, формування туристсько-спортивних та краєзнавчих знань, умінь і навичок засобами позашкільної освіти.

Запропонована програма розрахована на три роки та передбачає навчання дітей в гуртках початкового рівня (один рік навчання) та основного рівня (два роки навчання). На опрацювання навчального матеріалу відводиться 216 годин на початковому рівні навчання, 324 години – на основному рівні навчання.

Навчальна програма реалізується у гуртку туристсько-краєзнавчого профілю та розрахована на дітей 9-16 років (4-11 класи загальноосвітніх навчальних закладів).

Програма передбачає різноманітні форми навчально-виховного процесу: теоретичні заняття (лекції, бесіди); практичні роботи з топографії, гідрології, метеорології, ґрунтознавства; навчально-тренувальні походи, екскурсії, експедиції, подорожі; зльоти, збори, конференції. Структурно вона складається з трьох частин: I – Пояснювальна записка; II – Основна частина; III – Література. У свою чергу, Основна частина складається з трьох річних навчальних блоків. До кожного річного навчального блоку входить: навчально-тематичний план, зміст програми, прогнозований результат навчання.

Програма початкового рівня навчання перш за все покликана зацікавити юних краєзнавців в подальшій дослідницькій діяльності з географічного краєзнавства, а також надати базові теоретичні знання з географії рідного краю та практичні навички з методів географічних досліджень. Крім того, значна увага приділяється загально-туристській підготовці, з метою залучення в подальшому вихованців до участі в краєзнавчих експедиціях, різноманітних проектах по вивченню цікавих природних об'єктів рідного краю, де будуть потрібні ці туристські навички. Значна ж частина годин програми приділяється польовим формам досліджень, походам, експедиціям, екскурсіям, зльотам та змаганням учнівської молоді.

На основному рівні першого року навчання передбачається більш поглиблене вивчення географії і краєзнавства області. Більше уваги приділяється вдосконаленню методик досліджень, експедиційним формам роботи. Учні залучаються до участі

в різноманітних проектах по вивченню цікавих природних об'єктів рідного краю, впроваджуються новітні технології.

На основному рівні другого року навчання більш детально вивчаються методики географічних досліджень, приділяється багато уваги оформленню творчих звітів дослідницької гурткової діяльності, акцентується увага на загально-туристській підготовці, простежується поглиблення спеціалізації в гуртковій роботі вихованців, це проявляється в орієнтації на індивідуальні форми навчання.

Зазначена навчальна програма покликана залучити учнівську молодь до науково-пошукової діяльності з географічного краєзнавства в межах своєї області, націлена на оволодіння учнями додатковими знаннями з географії, геології, ґрунтознавства, історії, біології та методиками наукових досліджень, направлена на адаптування гуртківців до колективних, групових форм співпраці, співробітництва, набуття особистістю компетентностей у процесі занять географічним краєзнавством.

Загалом, навчальна програма з позашкільної освіти туристсько-краєзнавчого напрямку «Географічне краєзнавство», складена Костіковою Н. В. та Зуєвою О. О., відповідає вимогам щодо навчальних програм краєзнавчого спрямування й, безумовно, може бути використана у навчальних закладах Запорізької області.

Заступник директора з НВР
Центру еколого-натуралістичної творчості
учнівської молоді Мелітопольської
міської ради Запорізької області

Г.В.Куліш

Підпис Куліш Г.В. підтверджую

Директор ЦЕНТУМ

Т.В.Кот